

מדיניות לביטחון תזונתי לישראל לעת חירום משבר הקורונה

הפורום הישראלי לתזונה בת קיימא ואיגוד רופאי בריאות הציבור

מזון הינו צורך קיומי ראשוני, ולצערנו למדינת ישראל אין עדיין תכנית אב למזון הכוללת הבטחת יכולת ייצור ואספקת מזון מיטבית לאוכלוסיית ישראל. תכנית כזו היא חיונית בימים רגילים, ועל אחת כמה וכמה בעת חירום ממושכת כפי שצפויה כעת לאור משבר הקורונה, בה נדרשת שמירה על הביטחון התזונתי של כלל האוכלוסייה בישראל. הדחיפות בהיערכות מיידיית גוברת, בהתחשב בעובדה שמדובר במשבר עולמי, המוביל לירידה בסחר בינ"ל, סגירת גבולות והקטנת פעילות במדינות רבות. במצב כזה קיימת הסתברות לא מבוטלת לפגיעה ביכולתה של ישראל לייבא את המזון הבריא הדרוש לנו בעת חירום בריאותית כזו, ואפשרות מסתמנת לעליה דרמטית במחיר חומרי הגלם. חשוב לציין שבמצב חירום כזה יכולה להיפגע גם היכולת לגדל מזון מקומי, דבר שמגדיל את הסיכון לאספקה סדירה של מזון.

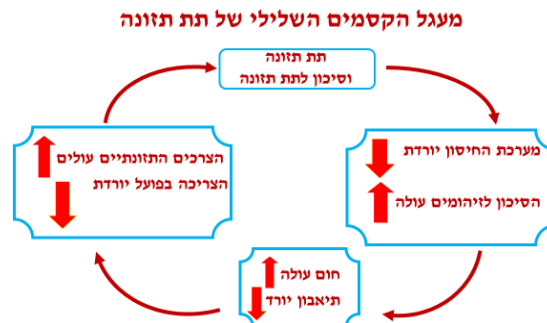
סיכון משמעותי שאין להתעלם ממנו במשבר הקורונה הנוכחי הוא התפתחות תת תזונה באוכלוסייה, הן בהיבט הכמותי והן בהיבט האיכותי. תת תזונה כרוכה בפגיעה במערכת החיסונית שכלל מערכות הגוף תלויה גם היא במכלול הרכיבים התזונתיים החיוניים לתפקוד תקין, והקשר שלה לעלייה בסיכון להידבק בזיהומים וליכולת להתמודד מולם מוכר וידוע (סכמה 1).

אנו נמצאים בעיצומו של משבר בריאותי וכלכלי בהיקפים הולכים ומתעצמים המתוארים כלא מוכרים לישראל מאז קום המדינה, במסגרתו חייבים לתת את הדעת על הצורך הברור באספקת והנגשת סל מזון בריא לכלל האוכלוסייה. מעבר לכך, יש לתת את הדעת על שלוש אוכלוסיות רגישות במיוחד:

1. **אוכלוסיה מוחלשת כלכלית** – מצוקה כלכלית יכולה לגרום במהירות להידרדרות לתת תזונה, כולל מצבים רבים בהם אולי יסופקו הצרכים הקלוריים הבסיסיים, אך תהיה פגיעה משמעותית בצריכת מזון מזין המספק ויטמינים, מינרלים וסיבים תזונתיים. במקביל ניתן לצפות גם עלייה בצריכת מזונות אולטרה מעובדים העשירים בסוכרים, מלח ושומנים לא רוויים המובילים לעלייה בהשמנה ותחלואה ופגיעה במערכת החיסונית. המשבר הנוכחי צפוי לפגוע במאות אלפי עצמאים ועובדים שהוצאו לחל"ת או פוטרו, ואלה יתווספו לאוכלוסיה של מאות אלפי בתי אב הנמצאים כבר עתה באי ביטחון תזונתי. מבקר המדינה כתב כבר בדו"ח שלו ב-2015 שבמדינת ישראל של שנות האלפיים קיימת, למגינת הלב, אוכלוסייה גדולה המתקשה להתקיים בכבוד ובכלל זה להבטיח לעצמה את צריכת מוצרי המזון הנדרשים לה ושיש לנקוט את הצעדים המתחייבים כדי להקל על נטל ההוצאות של הצרכנים בכלל ושל השכבות החלשות במיוחד. דברים אלו נכתבו בתקופה של התנהלות רגילה, והם מתחדדים עוד יותר בזמן משבר.

2. **אוכלוסיית הקשישים (שחלק לא מבוטל ממנה הוא גם מוחלש כלכלית)** – המידע עד כה מראה שאוכלוסיה זו נמצאת בסיכון הגבוה ביותר לפגיעה מהנגיף, והבטחת סל מזון בריא הוא חיוני עבורה כדי לסייע בהתמודדות מול הנגיף.

3. **תינוקות ואמהות בהיריון ומניקות** – חשיבות התזונה של קבוצה זו הובהרה כבר בעקבות חודשי רעב ספורים בהולנד במהלך מלחמת העולם השנייה, כשנמצא כי התינוקות שנולדו לאחר מכן סובלים משיעורים גבוהים משמעותית של השמנה, מחלות לב ועוד (Roseboom et al., 2006). חשיפה לאי ביטחון תזונתי בתקופת העוברות ובילדות המוקדמת עלולה לפגוע בטווח הארוך בהתפתחות הקוגניטיבית והחברתית – נפשית של הילד/ה ובסופו של דבר לפגוע במימוש הפוטנציאל שלו במישורי החיים השונים, כולל היצרני והכלכלי לאורך החיים ולכן בהון האנושי באופן רב דורי.

מצב חירום בריאותי המשולב בסיכון תזונתי למאות אלפים רבים מבין האוכלוסייה מחייב תכנית חירום להבטחת ביטחון תזונתי אישי ולאומי לתקופה המיידית, הקרובה ובכלל. תכנית זו נדרשת מעבר לצעדים שנקטים כבר במסגרת משק לשעת חירום, המתמקדים באגירת מלאי חירום שנועד לענות בעיקר על יכולת אספקת קלוריות מספקת ולטווח קצר. תכנית החירום מחייבת מיפוי מיידי של יכולת אספקת המזון העתידית בישראל, הן בשנה - שנתיים הקרובות (לאור חלק מתחזיות השפעת הקורונה) כולל צפי התוצר מהחקלאות המקומית, ומהלכי חירום כלכליים, חקלאיים ויצרניים שיענו על שלוש מטרות מרכזיות:

1. חיזוק וייצוב יכולת אספקה מקומית שוטפת של מזון טרי מחקלאות ישראל

מזון טרי ובעיקר ירקות, פירות וקטניות, הוא מרכיב מרכזי בתזונה בריאה המבוססת על התזונה הים תיכונית שמומלצת לתושבי ישראל. חלק מאספקת המזון הטרי מתבססת כיום על יבוא, והתלות ביבוא גדולה גם בחלב וביצים שאספקתם תלויה באופן משמעותי ביבוא גרעינים ומזון בע"ח, כשאנו רואים בכך צוואר בקבוק לאור חוסר הוודאות האופף את המשבר הנוכחי. לדוגמא, הגבולות של ישראל עם ירדן, אחת מספקי הירקות הזרים של ישראל, כבר נסגרו למעבר בני אדם והדבר יכול להתרחב גם למעבר סחורות, ומצב דומה יכול להיות גם לגבי יבוא מתורכיה. לאור מצב זה אנו רואים חשיבות בחיזוק מיידי של חקלאות ישראל ויכולתה לספק באופן יציב מזון טרי לתושבים.

אנו אמנם למזלנו לקראת הקיץ שהיא עונת הגידול המרכזית, אך עדיין חשופים לפגעי מזג האוויר ושינוי האקלים ומגבלות אחרות, ולכן רואים חשיבות מרכזית לתכנן ולהתייחס מראש לנקודות הבאות:

א. **כח אדם לחקלאות** – החקלאות תלויה כיום בעובדים הזרים הנמצאים כבר בישראל ללא אפשרות להגעת עובדים נוספים עקב מגבלות תנועה בינ"ל, ותנועת עובדים פלשתינים יכולה להיות מוגבלת גם היא בכל עת. כדי להקטין את ההגבלה של כמות המזון שניתן לגדל עקב חוסר כ"א בגידול, קטיף, אריזה ושינוע ולאור האבטלה הגבוהה יש לקדם דרכים לתמרוץ עובדים ישראלים בחקלאות. מנגנון עבודה מועדפת בחקלאות לחיילים משוחררים יכול להיות, למשל, בסיס להרחבה המתאימה למצב.

ב. **אספקת ותמחור מים לחקלאות** – גם אחרי חורף ברוך גשמים קשה לצפות את מזג האוויר בקיץ הנוכחי, במיוחד בתקופה של שינויי אקלים ותופעות קיצון. אספקת מים מספקת ובמחיר הולם לחקלאות היא חיונית לאבטחת מזון טרי במחיר נגיש.

ג. **עיגון מעמדם של חקלאי ישראל** – בדומה לאנשי מערכת הבריאות וגופים אחרים הנמצאים בחזית המאבק במשבר, גם חקלאי ישראל הופכים להיות גורם חיוני לביטחון ישראל, בחזית של אבטחת ביטחון מזון בשגרה ובעת חירום ואסון. כפי שמכבי האש הפכו ללוחמי האש - ואין מדובר בשינוי

סמנטי, אלא תוצאה של עליה בסיכונים ושינוי אקלים שהפכו אותם ללוחמי בטחון הציבור והסביבה, כך גם חקלאי ישראל הם בחזית המאבק. יש לקדמם כלוחמי החזית במאבק להבטחת גידול והנגשת ליבת התזונה הבריאה, בעיתות רגיעה ובעיתות חירום ההולכים ונעשים תכופים עקב המשברים הבריאותיים והאקלימיים, ויש להבטיח את מעמדם כנותני שירות חיוני.

2. הנגשה כלכלית לאלתר של סל מזון בסיסי בריא, כפי שהוגדר על ידי האגף לתזונה של משרד הבריאות בשיתוף המועצה הלאומית לביטחון תזונתי

בעת חירום בריאותית יש צורך בסבסוד או מתן כל פתרון אפשרי אחר כדי להבטיח את נגישותו הכלכלית לכלל האוכלוסייה בישראל לצורך שמירה על מצב תזונתי מיטבי. יש להוזיל ולהנגיש כלכלית את סל המזון הבריא הסיסי לאלתר, ובידי הממשלה יש מגוון כלים לעשות זאת מיידית. לדוגמא, אופציה פשוטה הנהוגה כבר בלא מעט מדינות מפותחות היא מע"מ דיפרנציאלי (למשל 5%) על סל המזון הבריא, לעומת המע"מ האחיד הקיים כיום ובתוספת למע"מ אפס הקיים כבר על פירות וירקות. כמובן שניתן לסבסד סל מזון זה או להפעיל כל כלי אחר להשגת הוזלה משמעותית שלו. פעולה חשובה נוספת בהיבט זה היא יצוב מחירי המזון הטרי ע"י הרחבת הפיקוח על שרשרת האספקה להקטנת פערי התיווך ותמיכה ישירה בחקלאים עפ"י הצורך במקרה של עליה במחירי תשומות וכ"א.

3. הנגשה פיזית לאוכלוסייה המרותקת לביתה מכל סיבה, בדגש על קשישים ובעלי צרכים מיוחדים

המצב הלחוץ והבידוד מדגישים היבטים של ביטחון תזונתי במיוחד בקרב קשישים ואוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, שכן אלה סיכונים מידיים אשר מחמירים במידה ניכרת תחלואים קיימים ומגדילים את הסיכון ללוקים בקורונה. קשישים רבים ואוכלוסיות נכים ובעלי צרכים מיוחדים ממוקמים ברבעון התחתון של ההכנסות וסובלים מבעיות תפקודיות ומוטוריות שנגרמות, בין השאר, מחולשה, קושי בניידות, שברים או מחלות. רבים מהאוכלוסיות הנ"ל נמצאים במצב "שביר" (frailty) בו כל ירידה בצריכה התזונתית מדרדרת בריאותית ולכן תתרום להגדלת התחלואה והעומס על מערכת הבריאות.

להבנתנו, קיים כבר מהלך להנגשת ארוחת צהריים חמה לקשישים המרותקים לביתם באמצעות הסבת תכנית ההזנה לתלמידי בתי הספר למהלך זה. עם זאת, חייבים במקביל להבטיח הנגשה של סל יומי מלא ואת איכותו התזונתית ולבנות מערכת לניטור שוטף של מצבם התזונתי, בדגש ראשוני על מניעת ירידה במשקל, באמצעות שילוב קופות החולים במהלך תוך שימוש בתקשורת ומעקב טלפוני.

כדי לקיים את הצעדים החשובים שמפורטים לעיל יש צורך בקיום דיאלוג בין-משרדי הדוק של משרדי החקלאות, הבריאות והכלכלה יחד עם משרד ראש הממשלה והמל"ל. אבטחת בטחון תזונתי אינה מותרות ובשעת חירום כזו נדרשת מדיניות אפקטיבית ואחראית שכוללת תכנון מוקפד וישום מהיר כדי למנוע תת תזונה ותחלואה שקשורה למזון, שכבר מהווה חלק מרכזי מהתחלואה בשגרה, כנזקים עקיפים וחריפים של משבר הקורונה.

Roseboom, T., de Rooij, S., & Painter, R. (2006). The Dutch famine and its long-term consequences for adult health. *Early human development*, 82(8), 485-491